

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПІДСТАВ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДОЗНАВСТВА
ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПІДСТАВ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДОЗНАВСТВА
ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Колективна монографія

Випуск V

За загальною редакцією **Олексія ВЕРТІЯ**,
доктора філологічних наук

Видання здійснено завдяки фінансовому сприянню
Проекту **SCIENCE AT RISK Emergency Office (Academic
Network Eastern Europe, акно e.V.)** (Німеччина)
та благодійника **Ростислава НАБОКА** (Україна)

Київ – Мюнхен

Житомир – 2025

УДК 908(477.42-21): 159.9

В 31

В 31 Формування національних основоположних підстав сучасного українського народознавства та літературознавства. Колективна монографія. Випуск V / Упорядники: Олексій Вертій, Олена Новікова. – Київ - Мюнхен, Житомир: Вид. Рута 2. – 2025. – 384 с.

П'ятий випуск колективної монографії «Формування національних основоположних підстав сучасного українського народознавства та літературознавства» присвячений проблемам дослідження теорії та історії національного духовного простору, незнання якого зумовлює викорінення з нього, низький інтелектуальний рівень значної частини дисертацій та інших праць наших вітчизняних авторів, присвячених дослідженню усної народної поетичної творчості та писемної літератури, заміну їх християнством та іншими новітніми чужоземними вченнями, які нічого спільного не мають з нашими ідейними, морально-етичними, естетичними і т. д. цінностям, а відтак зумовлюють спотворення національної суті нашого вітчизняного письменства, його наукове вивчення та викладання в загальноосвітніх школах, ліцєях, гімназіях, коледжах, університетах, Інститутах післядипломної освіти педагогічних кадрів і т.д. Відповідні теоретичні положення конкретизуються на прикладі аналізу національних картин світу і духовного простору «Велесової книги», української усної народної творчості в порівнянні з народною творчістю курдського народу, творчості І.Котляревського, Марка Вовчка, Б.Грінченка, Г.Барвінок, Г.Чупринки, Є.Маланюка, Григора Тютюнника, В.Стуса, Г.Кириченка. Увагу читача привернуть монографічне дослідження про кобзаря С.Пасюгу, вперше виконане в єдності слова, мелодії та виконавства, матеріали з архіву І.Нечуя-Левицького і Г.Нудьги. Видання, як і попередні випуски, вийшло за загальною редакцією доктора філологічних наук О.Вертія і розраховане на вчених словесно- та музикознавців, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться українською літературою та національною духовністю нашого народу.

Упорядники:

Олексій ВЕРТІЙ, доктор філологічних наук (Україна)
Олена НОВІКОВА, кандидат філологічних наук, доцент
Інституту слов'янської філології Університету
Людвіга-Максиміліана (Німеччина)

Верстка та технічне редагування Тараса Сидоржевського

ISBN 978-617-581-663-9

© Вертій О., 2025

© Новікова О., 2025

© ПП «Рута», 2025

«Народних оповідань» Марка Вовчка (у порівнянні з «руським міром», який відображено в книзі Ольги Семенової-Тянь-Шанської «Жизнь «Ивана». Очерки из быта крестьян одной из черноземных губерний»)	200
---	-----

Віктор Азьомов. «Безсмертя любові визнаю...». Психологічний аналіз новели Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном»	219
---	-----

КОТЛЯРЕВСЬКОЗНАВСТВО

Віктор Азьомов. Родоцентричні первні героїв п'єси Івана Котляревського «Наталка Полтавка» у світлі Духовної Архетипної Системи Етнонаціонального	250
--	-----

Тетяна Гуцуляк. Мовно-виражальні засоби «Енеїди» Івана Котляревського	287
---	-----

ПОРІВНЯЛЬНЕ НАРОДОЗНАВСТВО

Марина Набок, Мехмет Бешир. Героїка боротьби і національна стійкість в українських народних думках та курдських народних піснях. Порівняльний аналіз	306
--	-----

ПУБЛІКАЦІЇ

Олексій Вертій. Побутово-психологічна студія І.С.Нечуя-Левицького	323
---	-----

Анатолій Бурдейний, Олексій Вертій. Контрасти підсоветської гуманітарної науки в Україні (з архіву Григорія Нудьги)	327
---	-----

ОЦІНКИ

КОНТРАСТИ ПІДСОВЕТСЬКОЇ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ (з архіву Григорія НУДЬГИ)

В архіві відомого українського літературознавця, народознавця, культуролога та письменника Григорія Антоновича Нудьги (8.01.1913 (за ст. стилем), с. Артюхівка, Гадяцький повіт Полтавської губернії (тепер Роменський район Сумської області) – 14. 03.1994, м. Львів) зберігаються досі ніде неопубліковані матеріали, які чітко і багатогранно характеризують політику на ц і о н а л ь н о г о в и н а р о д о в л е н н я, яку провадили Комуністична партія і советський уряд в галузі гуманітарних наук в колоніях Москви, які називали союзними республіками. Подаємо тут лист колгоспника Антона Гниди з Дніпропетровщини, відповідь на нього Григорія Антоновича та рецензію вченого на монографію В.Маланчук «Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця ХІХ - початку ХХ ст.» (К., Наукова думка, 1977). Як у дзеркалі вони відлюструють не лише прямо протилежний зміст і долю цих праць, а й життєві принципи та ідеали, наукову і, зрештою, громадянську позицію їх авторів і тих, хто тою чи іншою мірою був причетний до них.

Прикметний такий факт. В 11 числі часопису «Вітчизна» за 1958 рік було опубліковано статтю Г.Нудьги про поширення й оцінку українських народних пісень і дум у країнах Європи від ХУІ до ХХ століть. Називалась вона «Українська пісня за кордоном» і привернула до себе увагу широких верств і прошарків тогочасного українського суспільства. Прикметний він тим, що це було пошанування праці вченого представником найширших верств і прошарків українського суспільства, колишнім наймитом і звичайним, як говорив він, колгоспником, який знаходив можливість, потребу і час читати столичний часопис Спілки письменників України, потребу поділитися з автором своїми думками і переживаннями з приводу його дослідження. І не просто читав, а переживав цю публікацію всім своїм серцем і всією своєю душею, адже радів з того, що «поважають нашу пісню та цінять чужі люди», яку так зневажали «наші підпанки», і болісно переживав за те, що зараз чує «свою пісню через радіомовлення обікрадену, скорочену, а то іскажену». А з відповіді Г. Нудьги своєму дописувачеві довідуємося,

що дипломовані високими вченими ступенями та званнями «вчені», нехтуючи власним сумлінням, будь-якими принципами моралі та етики, зловживаючи своїм становищем, як справжні підпанки вірнопідданськи служачи советській владі, робили все, щоб присвоїти собі його наукові здобутки, і на цьому злочині будувати свою «наукову» кар'єру. Різко контрастними є і позиції колишнього поміщицького наймита, згодом наймита колгоспного і советських та комуністичних партноменклатуриків та псевдовчених, які, на відміну від наймита і колгоспника, в дослідженнях Г.Нудьги про світове визнання української думи і пісні знайшли, так зване, «національне чванство», а в загальних ідейних засадах його праць з цієї проблематики методологічно неправильну, викривлену оцінку «історико-соціальних і культурних явищ», що дозволяло їм «говорити про серйозні методологічні та політичні помилки» вченого, а відтак і не рекомендувати їх до друку, тоді, коли в «загниваючому світові капіталізмі» українська дума і пісня викликала неабияке захоплення і поцінування не лише вчених, митців, а й широкої громадськості.

Більше того, науково обгрунтована оцінка Г.Нудьгою книги дружини одіозного борця з українським буржуазним націоналізмом, тоді секретаря ЦК КПУ з ідеологічних питань В. Маланчука, Вікторії Маланчук «Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця XIX – початку XX ст.» (К., 1977) була забороненою до друку і, зрозуміло, викликала лише нові утиски її автора та заборону публікації його праць. Проходили роки. Монографія В.Маланчук не витримала іспиту часу. Двотомне ж дослідження Г.Нудьги «Українська дума і пісня в світі», монографія «У колі світової культури», інші праці вченого, заборонені за комуністичного режиму, за роки Незалежності України вийшли в світ, а розвідка «Республіка козаків. Середньовічна Європа про Січ та козаків» (Львів, 1991р.) завдяки турботі Голови правління благодійного фонду «Фундація ім. Григорія Нудьги» Анатолія Бурдейного не лише видана і перевидана в Україні, а й перекладена німецькою мовою та видана в Німеччині. З ними вже ознайомлено студентів та викладачів у Загребському та Віденському університетах, інших навчальних закладах та наукових установах зарубіжжя, студентів країн Близького Сходу, Африки, Південної Америки, які навчаються в університетах України. Народнознавці

Львівського національного університету ім. І.Я.Франка також підготували і видали біобібліографічний покажчик «Григорій Нудьга». Все це свідчить про те, що справжня українська народознавча наука творилася не в академічних інститутах, де вона мала б творитися, а окремими, гнаними і переслідуваними її справжніми сподвижниками. Ці академічні інститути та такі їх співробітники, як О.Дей і йому подібні, за винятком окремих національно свідомих, які піддавалися утискам, переслідуванням і нерідко звільнялися з роботи, були не чим іншим як суловсько-маланчуківськими штабами ЦК КПСС по боротьбі з «українським буржуазним націоналізмом», штабами цькування та переслідування українських учених-патріотів, а відтак і нищення української гуманітарної науки, цілеспрямованим і послідовно спрямованим на національне винародовлення українців, наслідки чого маємо подолати якнайшвидше.

Отож, маємо подбати, щоб праці Г.Нудьги дійши до найширшого читача і в Україні, щоб вони стали настільними книгами викладачів та студентів університетів, педагогічних коледжів, учителів та учнів загальноосвітніх шкіл, гімназій, широкого кола української громадськості загалом і формували в них оте почуття гордості за українську думу і пісню, про яке говорив колгоспник-дописувач Г.Нудьги з Дніпропетровщини ще в 1958 році, питомо національний світогляд, духовний простір та громадянську позицію, а на прикладі громадянської позиції вченого, незламності його духу, життєвих принципів та ідеалів, на ц і о н а л ь н у с т і й к і с т ь наших сучасників і прийдешніх поколінь українців у самовідданому служінні своєму народові. Це й стане нашою даниною пам'яті Григорія Антоновича Нудьги!

*Олексій ВЕРТІЙ,
доктор філологічних наук*

№1

Шановний тов. Нудьга.

Я єсть звичайній к-к, 2 роки уже не працюю. На днях я прочитав у журналі Вітчизна за № 11 - 58 р. про українську пісню за кордоном. Я дуже зрадів не знаю і чому, бачти приємно чути

як поважають нашу пісню та цінять чужі люди (тоді як наші підпанки при царизмі зневажливо називали хохлацькою нашу досить мелодійну пісню).

За свій вік я уперше почув такий лестний відзив, я родився та виріс на селі, де мав змогу чути різних пісень, к тому ж я 8 строків працював у різних поміщиків Полтавської губ. та Катеринославської. Тоді наша пісня ще не була так іскажена. Зараз я чую свою пісню через радіомовлення обікрадену скорочену а то іскажену чим знецінюють, і міні старому обидно це бачити.

Із пошаною Гнида А. П/П 59 р.

На конверті зворотня адреса: «Дніпропетровська обл. Н-Покровській рай. к-з Леніна с. Тракторне Гнида Антон».¹

Коментар Григорія Нудьги ¹

Несподіваним було й те, що статтю прихильно сприйняли також серед офіційних партійних кіл. Одна з високопоставлених осіб з ЦК КПУ навіть висловила своє вдовolenня нею, коли обговорювалася робота СПУ та редакції «Вітчизни». Цього було досить, щоб мені порекомендували видати на цю тему брошуру. Я швидко поширив статтю до 3 аркушів і подав її до видавництва товариства «Знання», де вона й була надрукована під назвою «Українська пісня серед народів світу» (Київ, 1966). Брошура також мала успіх, з'явилася кілька рецензій і відгуків (зокрема й за кордоном), а в «Літературній газеті» (Київ, 1960, № 79, 4 жовтня) про неї було надруковано дослівно таке: «Маленька книжечка, а варта цілого тома». Брошуру було відзначено навіть на сторінках «Ежегодника Большой советской энциклопедии»: «В области критики и литературоведения следует отметить 2-й том «Литературных портретов»... Г.Нудьги «Украинская песня среди народов мира» (М., 1961, с. 161).

Я продовжував роботу, відчуваючи суспільну користь і потребу поспішати. Зв'язався майже з усіма Академіями наук Європи, Америки, з багатьма бібліотеками, архівами, дослідниками культури, які охоче надсилали мені невідомі досі нам матеріали. Тільки одна Копенгагенська королівська бібліотека прислала мені кілька метрів плівки з матеріалами про укр. пісню в Данії. Надійшли матеріали з Англії, Франції, Німеччини, Америки та ін. країн світу. Майже кожний матеріал був невеликим відкриттям: ставало ясніше, що укр. пісня займає важливе місце в світовій культурі.

Коли якось зайшла про це мова з М.Т.Рильським, він гаряче підтримав мої зацікавлення і сказав: «Пишіть велику роботу, скоріше її кінчайте, я все відкладу і займуся її виданням».

На жаль, за життя Максима Тадейовича я роботу не зміг закінчити.

Наслідками моїх досліджень зацікавилися деякі журнали й газети, замовили статті, яких було опубліковано майже два десятки (у «Народній творчості та етнографії», «Радянському літературознавстві», «Жовтні», «Українська мова та література в школі» та ін.). Газета «Вісті з України» опублікувала велику статтю про підготовку до друку цієї роботи, кілька читачів з-за кордону надіслали навіть розшукані ними матеріали для автора праці. Розділ «Українська пісня в Угорщині» був перекладений на угорську мову і надрукований у Будапешті, уривки з радянських видань публікувалися в прогресивних виданнях за кордоном...

Автор мав надію, що книжка все-таки побачить світ. Та не так-то судилося їй «на роду»...

У 1970 році монографію «Українська пісня за кордоном» (41 аркуш) я послав до видавництва «Музична Україна» і став терпеливо чекати «вироку». Минає пів року, минає 8 місяців, минуло більше року, а відповіді немає. Тільки згодом я неофіційно довідався, що рукопис послали на рецензію до Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Довго чекали її, а далі не витримали й нагадали Інституту: – Де ж рецензія!

В Інституті сказали, що рукопису ніхто не бачив і не знають, де він. Кажуть, що видавництво змушене було звернутися до ЦК КПУ. Коли в Інституті почався пошук за рукописом, О.І.Дей² приніс його з дому. Виявилося, що коли рукопис принесли до Інституту й поклали на стіл директору, першим зауважив його Дей і відразу забрав додому. Коли потім запитали його: – Чому так зробив?». Відповів: – Узав, бо знав, що дадуть мені у відділ на рецензію. (Між іншим Дей подав був до видавництва «Музична Україна» заявку на видання ним упорядкованого збірника «Діячі світової культури про українську пісню»). Коли мені працівники видавництва сказали це «по-секрету», я відразу пішов до директора Кулініча і запротестував: – Дей над цією темою ніколи не працював, звідки у нього такі матеріали? Я не знав тоді, що мій рукопис перебуває у нього.

Після того, як рукопис пролежав у Дея вдома майже півтора року, потрібно було написати спішно рецензію. І він пише на 2 сторінках, але яку «розбійницьку»!

Тут маю сказати, що з О.Деєм у мене були гарячі сутички ще тоді, коли він працював у Львові. Тоді він виявив себе до краю брутальною і егоїстичною людиною. Був такий факт: нізащо-ніпрощо він побив до синяків свого колегу С.Трофимука. Всі були обурені. Після кількох сутичок на вчених радах і зборах зі мною, Дей голосно заявив, що всяку мою роботу він не буде підтримувати, коли йтиметься про друк.³ Коли довідався, що я здав роботу про пісню в «Музичну Україну», він, приїхавши якось до Львова, сказав у моїй присутності, що вона його не омине (тобто потрапить на рецензію) – і не оминула.

Рецензія на 2 сторінках (рукопис мав 1027 сторінок) «для компанії» підписала ще Юзвенко.⁴ У ній жодного ділового зауваження, зате спекуляції – повно, особливо «ідейної». В кожному слові чується прагнення опанюжити роботу, зробити все, аби вона не вийшла в світ. Ось які сміхотворні, але «страшні» провини виставили автору в цій рецензії.

1. У роботі Г.Нудьга «повторює давно відомі факти...» Кому вони були відомі? Дею? Що було у нас відомо про українську пісню в Англії, Франції, Німеччині, Данії, Японії і т. д.? Нічого. Була одна стаття про А.Рамбо К.Грушевської, замітка В.Шурата про Боденишtedта, Рихлика про переклад думи на польську мову. От і все. Робота Юзвенко про зацікавлення польських фольклористів українською етнографією з'явилася уже тоді, як мої статті почали друкуватися у періодиці. Дею просто потрібно було таким способом кинути тінь на новизну наукового дослідю.

2. Найважливіше: «в загальних ідейних засадах всієї роботи помітне тенденційне захвалювання української пісенності та методологічно невірна, викривлена оцінка історико-соціальних і культурних явищ, що дозволяє говорити про серйозні методологічні та політичні помилки рецензованої праці». Ось де собака закопаний! Боденишtedт, Рамбо, Люкшич та інші видатні люди говорять, що українська пісня – найпрекрасніша гілка в світовій поезії, а Дей відразу звинувачує Нудьгу за те, що він «тенденційно захвалює українську пісенність». То краще сказати прямо: про це писати не можна. Але від чийого імені?

А ось іще анафема: «Г.Нудьга недооцінює ленінське вчення

про дві культури в кожній національній культурі». Просто аж смішно. Адже ж пісня, яку високо ставиться в роботі, це витвір народу, трудящих, а не пануючих. А Нудьга цю пісню «ідеалізує». А націю називає «козацькою нацією». Знову ж таки козацькою нацією називали українців європейські дослідники, а Нудьга їх цитує. А далі: автор забуває про «соціально-класові критерії...». Де? Тоді, коли подає погляди світових діячів культури на українську пісню? Вони сказані ще в ХУІІІ-ХІХ стол. Поправляти їх? Пояснювати, хто яку пісню співав? Абсурд. Та на городі цієї рецензії так багато бузини, що навіть немає потреби її згадувати. Під кінець рецензенти виставили «найсерйозніше» звинувачення: немає розділів про українську пісню в Росії та Білорусії.⁵ Це мене навіть розсмішило.

– Я додам такі розділи, чи ви їх надрукуєте? – сказав я директору видавництва Куліничу.

– А якже, це дуже важливо! – сказав він.

– Але ж робота називається «Українська пісня за кордоном»! Хіба Росія «закордон»?

Директор знітився.

– Справді, це вже добре перexлинули. Ну, ось що. Виправте, що не так, прогляньте ще раз і давайте заявку на видання заново.

Але це була вже простенька хитрість. Чулося, що роботи не надрукують. А все ж таки заявку подав заново і одержав незабаром відповідь головного редактора Малишева: «Таке ґрунтовне спеціальне дослідження про вплив українського поетичного фольклору на культуру інших народів світу слід... публікувати у видавництві «Наукова думка».

Важкий рукопис (1027 сторінок машинопису) я поклав на полицю до інших неопублікованих робіт про українську культуру. Нехай лежать, дозрівають... Ось такі терни (колючі) зустріли мене на порозі до публікації такої, мені здається, дуже потрібної праці. Потрібної навіть у тій ще недовершеній формі. Це ж тільки початок! Він, хоч недосконалий, можливо, але потрібний.

Зате добре переконався, що коли треба ударити пса, то палиця знайдеться. Знайдеться і той, хто охоче візьме цю палицю до своїх брудних рук. Та що поробиш?

(Без підпису)

Як складалась гірка доля книжки про українську пісню в світі ¹

I. Рильський мене підганяв: скоріше кінчайте роботу, все відкладу, займуся її виданням. У 1958 р. неповний текст я дав для ознайомлення до «Музичної України» з запитом – «Чи таку роботу надрукуєте?». Мені потисли руку, сказали: – Це успіх. Давайте, але я забрав доповнювати.

II. 1970 р. Закінчив, але вагався, куди здавати.

1972 рік рукопис 1027 стор. здав до «Музичної України». 4.6.73 р. рецензія Дея.

Рукопис готувався до друку, але ось зняли Шелеста. Усе у видавництвах було познімано. Дею дали, щоб «розгромив». На 2,5 стор. рецензії було сказано, що робота ідейно шкідлива. Рукопис повернули.

III. 1980 р. Подав рукопис 480 стор. Зареєстрували 1981. Перша рец. Засенка² II.9.82. Схвальна. Друга рец. Дея 1984 р. схвальна.

1985 р. оголошується у друкованих планах видань, що вийде 1985.

1986 р. у друкованих видав. планах оголошено про вихід ч. II.

1985 р. в процесі підготовки до друку Н.Міщенко³ написала висновок, що книга ідейно шкідлива, зокрема шкідливі вірші Міцкевича.

1985. Анонімний автор (підпис Л.А.) пише рецензію: Ідейно незріла.

1986 р. «Літературна Україна» виступила з статтею «Больові точки». Міщенко й невідомого рецензента розкритикували.

1986. На відкритих партзборах видавництва Міщенко було визнано фахово нездатну бути редактором, видавництво «повністю визнало помилки, звільнено зав. редакцією і ще когось, але рукопис посилають на ще одну рецензію в Інститут фольклору. Рецензія Мишанича⁴ позитивна.

1986 р. Держкомвидав «вказав» видавництву на недопустимість таких фактів з роботою над рукописом.

1987. Ображені видавці шукають причіпки до рукопису, посилають на рецензування кожний розділ окремо окремому рецензенту, може зайдуться «гробокопателями». 21 рецензія. З них про Португалію критично.

3.2.1987 р. пишуть «робота над підготовкою рукопису в роз-

палі». Але виявилось, що у видавництві немає жодного редактора, окрім Мокрицької, який міг би редагувати. Взяли за мою порадою з «Дніпра» Герейло. Передмову доручено Павличку.

І порекомендований редактор дуже скалічив книжку: пододавав (цар Петро I – реформатор), а було «гнобитель», сила помилок щодо змісту – необізнаність дала себе знати. А мені за все соромно. (Без підпису).

№ 3

Про книгу В.А.Маланчук «Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця XIX – початку XX ст.» – К., «Наукова думка», 1977, 203 стор.

За останні десятиліття увага до етнографічних досліджень у нашій республіці значно піднеслася, з'явилося навіть кілька видань монографічного характеру, та тільки не всі з них можна з певністю зарахувати до кращих здобутків нашої науки як факт примітний і тривкий, до якого звертатимуться нащадки, як до джерела певного і змістовного. Звичайно, не всяке дослідження займає на полицях публікованих наукових праць так би мовити «класичне місце», значна частина з них бере на себе «підготовчу роль», охоплюючи тільки якусь частку питання, якусь одну проблему – та до всіх їх ставиться вимога – внести ясність в розуміння хоча б одного якогось питання, бути на рівні вимог часу, стояти за своїм змістом і трактуванням проблем не нижче загального рівня радянської етнографії.

Про такі публікації охоче й прямо говорить радянська наукова критика, їх відзначають високими нагородами.

Звичайно, не буває такого стану, щоб усе написане й надруковане займало в нашій науці тільки перше місце, є звичайно, праці, що про них кажуть як про речі першого, другого, третього сорту, але такі, що в них можна знайти все-таки щось нове й важливе для даного комплексу досліджуваних питань. Без цього «дослідження» публікувати немає ніякої потреби. Коли ж наперекір усьому з'являється брак, то про такі видання кажуть: краще було б їм не давати виходу в світ, до людей, які після ознайомлення з такою «ною» думкою з гіркотою відкладають «монографію» у кут і з підозрою беруть до рук нову, боячись перенести ще одне розчарування.

З такими прикметами з'явилася у світ книга, про яку ми хочемо сказати хоча й гірке, зате правдиве слово й звернути увагу відповідних організацій і установ на потребу твердіше й послідовніше боротися за якість науково-дослідницьких видань, адже це також запрограмовано в наших державних планах. Наукові видання, які давно колись, можливо, ще можна було б, заплющивши очі, випустити «в люди», сьогодні уже варто притримувати, інакше буде соромно перед читачами і цілим науковим світом.

За останні десятиліття Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського видає ряд, безперечно, цінних видань, але книжка, про яку йдеться, не може бути визнана досягненням, яке варто було публікувати. І ось чому.

Насамперед поглянемо, як визначив своє завдання автор монографії «Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця XIX-початку XX ст.», на яких проблемах мав намір зробити акценти і що ставити в поле зору як дослідник. В анотації сказано, що дослідник «на великому фактичному матеріалі» аналізує розвиток етнографії на західноукраїнських землях у складний для цих земель період політичних та економічних зрушень. При цьому виділяється питання про визначальну роль революційно-демократичного напрямку в тодішній етнографії.

На сторінці сьомій автор додає до цього, що він проаналізує (тобто визначить) місце і роль етнографії в системі суспільних наук і суспільно-політичному житті краю, в класовій боротьбі, і покаже при цьому боротьбу революційно-демократичних досліджень «проти фальсифікації представниками буржуазно-націоналістичної «школи» історії, культури і побуту українського народу».

Хоча для заголовку, виставленого на титульній сторінці, цього замало, та дослідник має право виставити зменшені межі своєї роботи ради глибшого, детальнішого і якіснішого вивчення явищ. При всьому цьому важливим є, що обере автор для розмови і як її проведе. Окрім вступу й висновків у книзі чотири розділи, у яких дається загальний погляд на розвиток етнографічної думки в Галичині, окремо виділено розділ про формування прогресивного напрямку, дослідження побуту Карпатського району і специфічний, дещо побічний, розділ про етнографізм у творах галицьких письменників.

Немає сумніву, що ґрунтовно досліджене питання автор може викласти у будь-якій формі, в кількох, а то і в одному розділі, та завжди важливим буде, чи він опанував проблематику обраної теми. Можна виділити кілька розділів, дати їм досить солідні заголовки, а виставлені питання все ж не будуть відповідно опрацьованими. Нам здається, що так сталося і в даному випадку.

Справді. Поглянемо на зміст кожного опрацьованого розділу. Вступ, що мав би стати теоретичним ключем до всього розділу дослідження, займає всього п'ять сторінок, але не в цьому справа. Важливим є те, що в ньому, окрім прохідних речень та деяких загальних відомостей про І.Франка і Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка, здається, немає нічого, а до всього про діяльність Франка-етнографа і видання Наукового товариства повторно мовиться у наступних розділах. Жодних розмов про вивчення теми (адже автор не піонер в сфері вивчення даного питання), а найважливіше – не виставлено жодного проблемного питання, що було важливим для етнографів обраного автором періоду і що мало б стати в полі зору сучасної історіографії етнографічних досліджень. Те, що автор не уяснив собі, які основні питання мають стати предметом вивчення і висвітлення в даному історіографічному дослідженні (а воно має такий характер), поклало свій відбиток на всю роботу, яка не має ані цільності, ані ґрунтовності, ані продуманого відбору питань та систематизації фактичного матеріалу, про який іде мова в анотації до видання.

А тепер переглянемо основні розділи книги, де автор виклав свою «концепцію» розуміння процесу вироблення і становлення етнографічної думки в Галичині кінця XIX-початку XX століть. До речі, автор згадує видання, на титульних сторінках яких зазначено: «етнографічні дослідження», а в інших випадках – «етнологічні».

Для тодішніх часів це були різні розгалуження в «народознавстві» і обходити цього немає жодних підстав, особливо при вивченні історіографічних питань. Не обговорив дослідник і проблеми, досить такої важливої, місця в тодішньому науковому процесі музичної етнографії, а вона переживала тоді період активності. Звичайно, автор міг би це питання і обійти, однак заздалегідь обумовивши це у вступі.

Зовсім невинуватим є те, що автор чомусь обійшов важливі явища, які передували виступам етнографів кінця XIX ст. Є в кінці кілька згадок про Шашкевича і «Русалку Дністровую», а всього того, що стало підготовчим етапом (починаючи з ХУІІІ ст.) у роботі не схарактеризовано навіть конспективно. Історизм процесу загублений, на якому ґрунті «заклав наукові підвалини» етнографії І.Франко, для читача так і лишається неясним. Звичайно, автор може сказати, що він обрав собі для дослідження кінець XIX ст., а що було до того – хай описують інші. Так, але без «попередників» усе те зависає в повітрі, інша справа – що «передісторію» викладають коротко.

У першому розділі «Розвиток етнографічної думки в Галичині та її місце і роль в суспільно-політичному і науковому житті» автор виділив двоє питань: «Суспільно-політичне життя Галичини кінця XIX ст.» і «Роль Наукового товариства ім. Шевченка в розвитку етнографічної думки».

Для в'яснення підґрунтя, на якому розвивалася етнографія, дуже важливо знати, в якому соціальному, політичному, економічному, правовому становищі перебував народ (селяни, робітники, ремісники і т. і.). Але цього мало. Важливим є також якою була праця, техніка, якими промислами займалося населення, стан культури, освіти, правові взаємини і т. д. Це мало б націлювати етнографію на потребу дослідження того чи іншого явища народного життя, виставляти для обговорення певні проблеми, вагомі у всіх відношеннях (і для соціології, і для народознавства). Для цього досліднику етнографічної думки доводиться звертатися і до історії, і до статистики, і до існуючого в ті часи законодавства.

На жаль, автор чомусь в'ясненню цих важливих питань присвятив тільки півтори сторінки (8-9) та деякий матеріал (напр., меню ткача – стор. 21) виписав з тогочасних видань, які не можуть заступити сучасні джерела. Натомість велику частину розділу займають питання, які не мають відношення до поставленого завдання розділу (наприклад, виклад змісту статті І.Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», а також полеміки з Левицьким).

Неможна виправдати обраний метод характеристики тогочасного суспільно-політичного життя народу тільки за матеріалами тогочасної преси. Варто не обходити найновіших джерел, а також уникати загальників типу «вкрай низький рівень

освіти трудящих» (19). Очевидно, варто було вести дві лінії: що було в житті і що писала преса, виступи якої пов'язані з розвитком етнографічних досліджень.

Певно тому, що вступ, а також цей дуже важливий розділ, написані наспіх, хаотично, поверхово, не вияснено і не виставлено корінних питань для дослідження, вся робота не стала цільною, ґрунтовною, авторові довелося похапцем говорити то про літературу, то про НТШ, а тим часом найважливіші проблемні питання лишилися невивченими.

Дуже дивним і невдалим є міркування автора про «чітку фольклорну етнографію». Що вкладає автор в цей складний термін – важко сказати. Нічого не з'ясовує нам і повністю наведене висловлювання: «Все найкраще, що творив цією мовою (українською – Г.Н.) народ, ввібрав фольклор, а науковці ще довго будуть визбирувати перлини народної мудрості, чітку фольклорну етнографію» (стор. 17). Яка це «фольклорна етнографія» – зовсім не зрозуміло, адже етнографія – це дослівно – опис народу, а фольклор – народна мудрість.

В кінці XIX ст. фольклор вважався складовою частиною етнографії, а пропонованої автором чіткої науки «фольклорна етнографія» ні в минулому, ні тепер ніхто не знає. А коли є – то автору слід сказати про це ясніше, ширше і голосніше.

Взагалі автор дуже «вільно» поводитьсь з словом і в окремих випадках важко сказати, що він хотів сказати, куди прямує свою думку і як її слід розуміти. Іноді це призводить і до політичної неясності, як ось маємо у цьому абзаці, якого наводимо повністю: «і в наш час на сторінках буржуазної і буржуазно-націоналістичної періодики зустрічаємо повторення сторічної давності тез про позапартійність літератури, наклепи на розвиток української республіки в сім'ї багатонаціональної держави, в адресу радянської української літератури» (стор. 11). Не будемо аналізувати структуру цілого абзацу, звернемо увагу тільки на один рядок: «наклепи про розвиток української республіки...» (а не про застій чи занепад). Щоб ясніше стало, перекадаємо ці слова на російську мову: «возводят клевету (поклепы) о развитии украинской республики», – теж маємо «клевета о развитии», що не відповідає життєвій правді.

Підрозділ «Роль Наукового товариства ім. Шевченка в розвитку етнографічної думки» також написаний без акцентування на основі проблеми, пов'язані з діяльністю етнографічної

комісії та її видавничою діяльністю. Власне – тут маємо опис, а не наукову характеристику видань, програм етнографічних досліджень, методологій досліджень. Тільки там, де автор вдається до цитувань окремих положень з рецензій І.Франка на видання НТШ, з'являються аналітичні оцінки, сам же автор виявляє при цьому несміливість і обходить обіцяний у анотації аналіз процесу і явищ, а коли й говорить щось узагальнююче, то дуже невиразно. Ось, наприклад, автор на стор. 27, при характеристиці етнографічної діяльності НТШ, підійшов до найважливішого – характеристики «розвитку етнографічної думки» в середовищі Товариства і можна було б сподіватися, що це станеться, але дослідник обмежився тільки одним реченням: «Зі зміною складу змінювалися напрям і методологія наукових досліджень». Оце і все, а розкрити ж зміни напрямів і методології досліджень – основне завдання обраної теми.

Цього, чомусь, і не сталося, а між тим такий розгорнутий аналіз процесу розвитку наукових досліджень та зміни концепцій і пояснило б висновок, що бездоказово сформульований автором на стор. 32 («почався процес формування якісно нової етнографічної науки»).

Другий розділ «Формування і розвиток прогресивного напрямку в етнографічній науці в Галичині» виглядає повнішим і починається згадками про етнографічні інтереси інтелігенції 30-40-х р.р. XIX ст. Як і попереду, тут у центрі уваги І.Франко, але «портрету» його як етнографа все ж немає і то, певно тому, що замість розглядати його як вченого, автор вдається до характеристики художніх творів, лишаючи поза увагою «40 наукових досліджень з питань етнографії» (стор. 44). Звичайно, літературна творчість І.Франка досліджена відносно більше як етнографічна, і автору легше було про неї писати, але відводити так багато місця характеристиці повістей та оповідань «Петрії і Довбушуки», «Захар Беркут» (8 сторінок), «Ліси і пасовиська» та ін. – не значить досліджувати «розвиток етнографічної думки в Галичині», тому, що художній твір аж ніяк не можна виставляти як наукове дослідження, скільки б не було у цьому зваби.

Про це попереджав читачів і сам Франко (його слова навіть наведені на стор. 47), і все ж автор піддався спокусі дати в своїй книзі характеристики героїв повісті, на зразок: «Захар Беркут виступив носієм авторських ідей, він добре усвідомлював,

що треба вчити селян не поступатися силі...» і т. д. Гадаємо, що такі характеристики (а їх чимало) до завдань обраної праці не входять, хоча вони, можливо, приємні й легкі.

Більше пощастило М.Павликові, статтю якого «Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині» автор переказав на кількох сторінках, але не провів аналізу та не визначив її місця в тогочасній народознавчій науковій літературі. Питання розвитку наукової думки (основне!) автор чомусь обходить навіть там, де сам виклад матеріалу вимагає цього за природним ходом думки. Переказуючи рецензію В. Гнатюка на видання Ястребова, автор констатує, що Гнатюк кинув докір Ястребову за те, що він не дотримався прийнятих у тодішній науці принципів систематизації матеріалу.

А які ж то були принципи, що було покладено в їх основу, чому Гнатюк вважає потрібне порушити дане питання в обговоренні етнографічного видання.

Взагалі це питання заслуговує, щоб його було висвітлено в роботі про даний період, оскільки теоретично його почали детально розробляти особливо пильно в другій половині ХІХ століття, коли швидко збільшувалася кількість етнографічних видань і для піднесення їх наукового рівня та зручності користування наукові теоретичні засади систематизації були особливо актуальні. Принципів висувалося багато і дуже важливо було б виявити, які з них відстоювали, взяли до практичного вжитку галицькі учені.

Третій розділ має тематичний аспект – «Дослідження побуту українського населення карпатського району» і зайняв окремо виділене місце в роботі історіографічного змісту, напевне, тому, що цей район привернув тоді увагу багатьох етнографів і краєзнавців. На перше місце автор виставляє праці В.Гнатюка і має рацію. На жаль, в розділі багато місця надається опису робіт, переказу їх змісту (напр., опису весілля) і зовсім мало аналізу дослідницької думки, того, що є прямим завданням автора, а найважливіше лишилося зовсім необговореним питанням, чому тодішні дослідження так багато уваги віддавали етнографічним пошукам у Карпатах і Прикарпатті. Справа в тому, що імперіалістичні сили, в руках яких опинилися деякі землі цього району, мобілізували «науковців», які б мали довести, що автохтонами Карпат і Прикарпаття не були слов'яни, що в минулому тут жило не українське населення і т. д. Для

тих часів проблема походження населення Карпат і Прикарпаття була особливо актуальною і етнографія при вирішенні істини могла (і сказала) досить вагоме слово. Франко, Гнатюк і їх однодумці добре були обізнані з сутністю даної проблеми і тому цілком свідомо прагнули внести ясність до розуміння справи новими етнографічними дослідженнями. Тому дослідникові тодішньої «наукової етнографічної думки» важливим є не переказати, як описано весілля чи будівництво хат, а які наукові висновки робилися ними, при аналізі етнографічного матеріалу. Автор даної праці не має сил піднятися до рівня дослідника-історіографа, тому всюди обмежується переказами статей і записів народних звичаїв, вірувань і т. і.

Коли ж зрідка вдається до оцінки діяльності ученого чи збирача етнографічних матеріалів, обмежується зовсім неясними «тезами» типу «Як бачимо, В.Охримович займав певне місце в розвитку наукової етнографічної думки Галичини кінця XIX-початку XX ст.».

Далі в роботі посідає місце розділ, що не має прямого відношення до завдань, виставлених на початку книги. Якщо автор мав намір вивчити і проаналізувати «розвиток етнографічної думки» в Галичині, то проблема використання письменниками етнографічних матеріалів не може стати в даній ситуації центральною і виставлятися як рівноправний об'єкт поруч з «етнографічною думкою». До літератури, очевидно, в цій ситуації можна звертатися тільки як до матеріалу допоміжного, адже пробудження «етнографічної думки» сприяло тому, що письменники більше віддавали уваги побутовим ексесуарам.

Безперечно, письменники XIX і XX ст.ст. так чи інакше зверталися до етнографічних джерел, іноді аж занадто і тоді їх звинувачували в етнографізмі, але це в усіх випадках не було наукове вивчення і узагальнення явищ народного побуту, а також фольклору; отже етнографічні елементи в художніх творах, які взяті письменниками з джерел усних чи книжок, не можуть сприйматися (за малими виїмками) як матеріал науковий. Автор без будь-яких підстав робить аж надто категоричні висновки щодо художніх творів І.Франка, В.Стефаника та ін. Погляньмо: «Перший цикл оповідань І.Франка, з життя бориславського пролетаріату та повість «Воа constrictor» можна по праву назвати етнографією в художньо-літературній формі» (стор. 4-5). Такі висновки про «етнографізм» художніх творів

І.Франка не можуть принести честі Каменяреві, який, до речі, на це питання мав свої досить ясні погляди.

Ще категоричніше автор говорить про художню спадщину В. Стефаника: «...увесь літературний доробок Стефаника можна назвати фрагментами з великого соціально-етнографічного дослідження побуту тогочасного селянського трударя» (стор. 168). А трохи нижче: «Побут селян, де зубожіння і пролетаризація йшли неймовірно швидкими темпами, був тою віссю, тою основою, довкола якої розгорталася дія кожного невеликого оповідання Василя Стефаника» (стор. 168), і поруч характеристики новел Стефаника, дані І.Франком та В.Лесиним, де заперечується «етнографізм» Стефаника. Автор навіть наводить цитату з роботи радянського дослідника Лесина – «Стефаник мало уваги приділяв відтворенню рис побуту і зовнішньої обставини» (стор. 169), яка цілком заперечує «новий погляд» автора даної книги.

Зведення творчості Стефаника до зображення «рис повсякденного побуту» – просто дивне непорозуміння, навіть за умов, коли додамо, що автор вважає більшість новел Стефаника «соціальною етнографією українського народу» (стор. 167). В історію української і світової літератури Стефаник увійшов не як автор новел, в основі яких був «побут селян», а як великий майстер художнього зображення трагедії селян, «мук села» (А.Луначарський), селянської розпуки в умовах найважчого класового гноблення, як письменник, що запримітив пробудження суспільної свідомості селян, а його майстерні новели не поставиш «поряд» з документально-етнографічним польовим матеріалом та архівними джерелами (7). Про це не може бути й мови.

На стор. 7 даної книжки автор попереджає, що з літературних творів він брав тільки той матеріал, «який можна поставити поряд з документально-етнографічним польовим та архівними джерелами». Таким чином «Захар Беркут», «Воа constrictor», «Бориславські оповідання» як і новели В.Стефаника своїм матеріалом, що стосується життя народу, ставляться поруч з «польовими документами» етнографічних записів. Гадаємо, що і В.Стефаник, і сам І.Франко, який вивчав це питання, проти такого категоричного твердження заперечили б також категорично, що, зрештою, вони робили, публікуючи свої художні твори. У передмові до «Захара Беркута» Франко попереджає: «Повість історична – а не історія», вона не доку-

мент, не історичний трактат, а художній витвір з багатьма домислами, фантазією автора.

Так і про етнографічний матеріал у ній – це не документований польовий матеріал для науки. Сам Франко застерігав, що опубліковані матеріали І.Вагилевича мають «фантазійний характер». Отже для наукового осмислення не даються. Звичайно, етнографічні елементи в літературних творах можуть бути у пригоді науковцю (наприклад, у творах давніх), але сучасна проза чи поезія, у якій так багато побутових деталей, не може бути поцінована як етнографічне видання і, за малими винятками, не варта розгляду історіографа. Цей матеріал для характеристики стику етнографії з художньою творчістю, одне з джерел, до якого звертається література.

Уже було сказано, що на сторінках книги окремі визначення, характеристики, подаються в такій формі, що зрозуміти думку автора не завжди щастить. В окремих випадках – це наслідок неясного розуміння суті справи дослідника. Ось приклади: «... світогляд молодого Охримовича формувався під впливом матеріалістичного вчення суспільствознавців й природознавців, творів російської революційно-демократичної літератури (М.Добролюбова, І.Тургенєва, М.Салтикова-Щедріна, Ф.Достоевського). Тут відразу у читача виникає питання – чи належали І. Тургенєв, та Ф.Достоевський до когорти російських революціонерів-демократів?

Книга «Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця ХІХ-початку ХХ ст.» за анотацією належить до історіографічних видань, однак до таких її не можна зачислити і найпаче тому, що в ній маємо майже довільний переказ змісту етнографічних видань або статей і відсутній аналітичний елемент. Якою ж була тоді «етнографічна думка» – так і не сказано, оскільки автор обійшов найважливіші теоретичні й практичні питання, що були актуальними для тодішніх етнографів.

Насамперед не обговорено, що розумілося тоді під терміном «народ» і як різні дослідники його трактували (етнічне, соціальне, релігійне тлумачення), а особливо ролі народу в історії духовної і матеріальної культури, що є об'єктом дослідження етнографів. А це, для такої науки, як етнографія, кардинально важливе питання.

Не менше важливим є питання матеріалістичного світосприймання в народознавстві, на що звертав кілька разів увагу

Франко. Це методологічне питання дало б ключ і до основного питання роботи – аналізу теоретичних засад, на які намагалися опиратися галицькі етнографи тих часів. Питання «теоретичних шкіл» лишилося майже не обговореним у роботі, хоча її заголовок до цього зобов'язує. І.Франко, виступаючи на зборах Товариства народознавства у 1895 р., питання розробки теоретичних основ етнографії поставив у центрі уваги і досить детально зупинився на характеристиці відомої теоретичної школи, виділяючи в них і позитивні, і негативні риси, і жодну з них не приймав без застережень, та все ж вважав, що етнографія як наука повинна виробити наукову матеріалістичну методологію, залучивши до неї краще із різних «шкіл» чи методів, якими користувалися тодішні етнографи.

У зв'язку з цим у книзі не знайдемо наукової критичної оцінки робіт Драгоманова і його методу, впливу польського позитивізму на декого з українських етнографів, не розкрито навіть суті соціологічного методу.

Здається, що найважливіші теоретичні проблемні питання, які мали б стояти в центрі роботи, автор обійшов цілком свідомо, не відважуючись розпочинати розмову на тему, що не належить до легких, але є кардинальною. А тим часом така розмова дуже потрібна, особливо при умові вияснення спільних зусиль російських, українських і польських етнографів внести свої корективи до загально-європейської етнографії, науки, що в ті роки розвивалася особливо інтенсивно, входячи в контакти з іншими науками.

Обминув автор і такі важливі фактори у виробленні етнографічної думки, як діяльність різних наукових товариств, виставок, музеїв (за створення музею у Львові виступав, як відомо, В.І.Ленін).

Не менше важливим є вияснити, як тодішня наука ставилась до народних звичаїв, вірувань і забобонів. Це питання також не опрацьоване.

Перед етнографією, як наукою, стоїть завдання зібрати «польовий» матеріал, систематизувати і видати, а найважливіше науково опрацювати. Тут і виявляється найвиразніше «розвиток етнографічної думки». В часи, про які йдеться, видання етнографічного матеріалу різного ґатунку набрали масовості, а для цього потрібно було розробити певну наукову методику систематизації величезної кількості матеріалів, що було одним

з актуальних питань часу. На жаль, автор обминув і це теоретичне питання. Зовсім незрозумілим є, чому з поля зору випала також музична етнографія.

Автори в таких випадках захищаються стандартною фразою: не було місця. Але ж у роботі, яку розглядаємо, добру третину місця займають розмови не по суті.

Безсистемність, аморфність роботи, неопрацьованість основних теоретичних проблем, плутанина в розв'язанні окремих питань, неспроможність автора уявити основне – все це стало причиною того, що книга не досягла своєї мети і не може бути фактом ілюстрації досягнень радянської науки. Такі видання не прикрашають нашу культуру, науку, а кидають на неї тінь невимогливості й хаотичної поверховості, особливо коли виходять під грифом академічних видань.

Григорій НУДЬГА,
кандидат філологічних наук,
член Спілки письменників СРСР
15.УІ 78 р.
м. Львів, 44, вул. Енгельса, 60, кв. 5.
тел. 35-49-10

КОМЕНТАРІ

№ 1. Лист Антона Гниди і коментар Г.Нудьги.

¹ Тут і далі мову і правопис оригіналів максимально збережено.

Коментар Григорія Нудьги.

¹ Невідомо кому адресований цей коментар, адже про це автор нічого не зазначив. Цілком можливо, що Григорій Антонович з етичних міркувань та з вдячністю за взаєморозуміння і підтримку надіслав його Антонові Гниді.

² Дей О.І. (1921-1986) працював в різних наукових установах м. Львів, фольклорист, з липня 1962 до серпня 1986 р.р. зав. відділом фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР ім. М.Т.Рильського. Доктор філологічних наук, професор.

³ Дей голосно заявив, що всяку мою роботу він не буде підтримувати, коли йтиметься про друк. – З наведених

далі Г.Нудьгою фактів цілком очевидно, що це могло бути спецзавдання, адже це суперечило поширюваній тоді теорії «старшого брата», пісня якого не мала і не має такого визнання в світі, визнання чого стражі комуно-московської ідеології не могли допустити. Більшість же гуманітарної, так званої, академічної науки була не чим иншим як цілеспрямовано зорганізованим винародовленням української та інших націй, які входили до складу СРСР. Хто ж бодай якось протистояв такому винародовленню, то його переслідували, цькували, звільняли з посад і т. д., переконливим свідченням чого є і доля Г.Нудьги.

⁴ Юзвенко В.А. (1924-2015) – кандидат філологічних наук, в 1969 -1987 р.р. – зав. відділом слов'янської фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського АН УРСР.

⁵ «Бодеништедт, Рамбо, Люкишч та інші видатні люди говорять, що українська пісня – найпрекрасніша гілка в світовій поезії, а Дей відразу звинувачує Нудьгу за те, що він «тенденційно захвалює українську пісенність ... Під кінець рецензенти виставили «найсерйозніше» звинувачення: немає розділів про українську пісню в Росії та Білорусії. – Цілком очевидно, що це була замовна рецензія.

№ 2. Як складалась гірка доля книжки про українську пісню в світі.

¹ Історія підготовки та видання книги Г.Нудьги про українську пісню в світі зберігається в його архіві без зазначення адресата і будь-яких дат.

² Засенко О.Є. (1907-1993) – український літературознавець, критик, письменник, перекладач, доктор філологічних наук, професор.

³ Міщенко Л.І. (1922-2004) – доктор філологічних наук, професор Львівського національного університету ім. І.Я.Франка.

⁴ Мишанич О. В. (1933-2004) – доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України.

№ 3. Про книгу В. А. Маланчук «Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця XIX - початку XX ст.». – К., «Наукова думка», 1977, 203 стор.

Оцінка Г. Нудьгою праці дружини одіозного секретаря ЦК КПУ В.Маланчука В.Маланчук «Розвиток етнографічної думки в Галичині кінця ХІХ-початку ХХ ст.» має неабияке значення, насамперед, в громадянському, моральному та, зрозуміло, науковому планах.

Час виходу книги В.Маланчук (1977) і рецензії Г.Нудьги на неї (1978) був часом найвищого піднесення розгулу В.Маланчука у боротьбі з, так званим, українським буржуазним націоналізмом, утисків і переслідувань національно свідомої інтелігенції, погромів усього українського загалом. Але й за цих обставин, після заслання на Колімі, цькувань за свої переконання і непокору владі Григорій Антонович залишився вірним раз і назавжди обраним життєвим принципам та ідеалам свого козацького роду, почувався зобов'язаним показати паразитизм існування комуністичної системи та її прислужників, хоча добре знав і розумів, що його чекає після цього. І це, на відміну від В.Маланчука, батька якого як секретаря райкому Компартії розстріляли вояки УПА, тому й затаївши патологічне бажання помсти, став вірнопідданим служакою Москви та нищителем всього українського, Г.Нудьга керувався зовсім іншими принципами.

Йому болів паразитизм існування маланчуків та йому подібних, адже, займаючи високі посади в партійному та державному керівництві, науці і т. д., вони, «з'їдаючи» мільярди і мільярди рублів, не лише не приносили ніякої користі своєму народові, з праці якого паразитували у своїх владних кріслах, а й обездуховлювали націю, винародовлюючи цілі покоління українців, роблячи з них «коліщатика і гвинтики великого загальнодержавного пролетарського механізму», переконливим прикладом чого стала й книга В.Маланчук, згубні наслідки чого маємо ще й сьогодні. Вивести їх «на чисту воду» і таким чином поставити перед необхідністю відповідати перед своїм народом, завдавши, принаймні, сильного удару по цій системі, вболівання за долю української науки – таке громадянське спрямування змісту цієї рецензії, громадянської позиції її автора загалом.

З другого ж боку Григорій Антонович постає в ній як взірець справжнього українського вченого-патріота, що виявляється в його ґрунтовній науковій ерудиції, принциповій, безкомпромісній позиції, виваженості оцінок, узагальнень та висновків, що, на жаль, не так часто зустрічаємо серед сучасних наукових кіл.

В чому ж виявляється цей взірець українського вченого-патріота, його глибока наукова ерудиція, принципова, безкомпромісна позиція, виваженість оцінок, узагальнень та висновків?

Насамперед зазначимо, що оцінка Г.Нудьгою книги В.Маланчук ґрунтується не на простому її прочитанні, а глибокому вивченні змісту, тих чи інших її положень у найтісніших взаємозв'язках з ідеями попередніх дослідників цієї проблеми, їх взаємспроектованості та різносторонньому осмисленні, у спрямованості в нашу сучасність і то не лише в науковому, а й ідейному, історичному, соціальному, морально-етичному і т. п. планах.

Ось кілька прикладів цього.

Одну з першопричин невдалого розв'язання поставлених у праці проблем Г.Нудьга вбачає в нездатності її автора визначити елементарне – п р е д м е т свого дослідження. У назві роботи таким предметом заявлено р о з в и т о к е т н о г р а ф і ч н о ї д у м к и в Галичині кінця ХІХ- поч. ХХ ст. Щоб показати цей р о з в и т о к, необхідно було б виконати бодай стислий аналіз праць галицьких народознавців попередніх десятиліть, визначити «проблемні питання, що було важливим для етнографів обраного автором періоду і що мало б стати в полі зору сучасної історіографії етнографічних досліджень», показати їх значення для формування основоположних підстав самої роботи В.Маланчук та прийдешніх поколінь етнографів, і тоді цей розвиток окреслився б зримо і чітко. Зрештою, це елементарна вимога до такого типу робіт. Однак нічого подібного в роботі В.Маланчук не маємо, адже ці праці в ній не стали предметом студій автора. Не розуміє вона й різниці між поняттями «етнографія», «художня література» та «етнографічна думка», адже «етнографія» це опис побуту народу, предмет його вивчення, а не його оцінка, не думка про нього, «художня ж література» – зображення цього побуту, поєднаного з художніми домислами авторів цих творів, відтак вона може бути лише додатковим, але далеко не основним джерелом вивчення «етнографічної думки». В. Маланчук не розуміє цього і в наслідку допускається хибних у науковому відношенні оцінок, висновків, положень своєї праці загалом, розпорошеності та хаотичності викладу матеріалу, зпотоженості наукових ідей та настанов І.Франка, інших вчених-народознавців, на що цілком обґрунтовано й вказує рецензент, зауважую-

чи, що така праця, та ще й видана під грифом Академії Наук, не лише не додає авторитету Академії, а й компроментує її. Таких помилок, недоречностей, викривлень істини в оцінюванні книзі В.Маланчук Г.Нудьга знаходить чимало.

В рецензії та інших матеріалах цієї публікації, як бачимо, гостро поставлено питання й про моральну відповідальність вченого, про моральний зміст нашої науки, що, на жаль, і сьогодні ще залишається поза увагою сучасних, так сказати, вчених – дисертації захищаються, а подібні до книги В. Маланчук статті, монографії публікуються не для формування духовного простору, національної громадянської свідомості громадян України, а задля одержання відповідного наукового ступеня, звання, а відтак і вищих та більше оплачуваних посад, досить часто хабарництва чи то нікому непотрібної звітності про виконання планових тем і т. п., що для розвитку справжньої національної науки не мають ніякого значення, адже не мають до неї ніякого відношення.

Злободенність рецензії Г.Нудьги виявляється і в постановці проблеми підготовки наукових кадрів. Книга В.Маланчук стала можливою не лише тому, що її автор мала спекулятивне покровительство свого чоловіка, секретаря ЦК КПУ. Причиною її провального, так сказати, наукового рівня стала й підпорядкована завданням комуністичної ідеології і влади робота в системі аспірантури та докторантури, коли принцип «преданості делу партії і правительству» став підміною справжньої науки: поверхова говорільня про переваги соціалістичного способу життя, виховання людини-трудівника комуністичного суспільства, боротьба з неіснуючим українським буржуазним націоналізмом, а не наукова ерудиція стали основними завданнями, основою спрямованості, критерієм оцінки, кінцевою метою будь-яких гуманітарних наук.

Відтак увесь зміст опублікованих вище матеріалів з архіву Г.Нудьги зобов'язує сучасних науковців, особливо молодих, кому належить визначати майбутнє української науки, покласти в основу своєї наукової діяльності всеохопність висвітлення поставлених і розв'язуваних проблем, об'єктивну оцінку тих чи інших явищ духовного життя нації, вмотивованість положень і висновків своїх наукових досліджень, моральну відповідальність за їх значення для історичного, соціального, духовного і т. д. поступу нації і держави. Разом з тим положення і ви-

сновки рецензії Г.Нудьги на книжку В.Маланчук зобов'язують керівництво держави, наукових установ і організацій, кафедр університетів до перегляду усієї системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в сьогочасній Україні, поставивши на перший план не публікації у, так званих, фахових скопівських виданнях, а підготовку майбутніх вчених до наукової роботи, опанування основоположних принципів та підстав праць класиків українського народознавства, літературознавства у найтісніших взаємозв'язках з даними філософії, психології, естетики, соціології та інших гуманітарних наук, формування високого рівня наукових знань. Саме такі оцінки, наукові та моральні принципи рецензента, його настанови мають стати основоположними в такій роботі і забезпечити недопустимість того, про що йдеться в оцінці Г.Нудьгою книги В.Маланчук.

До друку публікацію підготували
Анатолій БУРДЕЙНИЙ, голова правління благодійного фонду «Фундація Григорія Нудьги»,
Олексій ВЕРТІЙ, доктор філологічних наук